

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARINDA EDEBİ BİR TÜR OLARAK ROMANI ARAÇSALLAŞTIRMAK

Cem Yılmaz BUDAN*

Özet: Roman türünün sosyal araştırmalarda veri kaynağı olarak kullanılıp kullanılmayacağı sorusu temelinde gelişen tartışmalar, edebiyat araştırmaları için olduğu kadar, bilimsel çalışmalar için de önem arz etmektedir. Bu çalışma öncelikle romanın, vücuda geldiği dönemin toplumsal gerçekliğini yansıtmaya elverişli bir tür olduğu kabulünden hareketle, sosyoloji ve tarih gibi disiplinler tarafından araçsallaştırılabileceği düşüncesini temellendirmeyi amaçlamaktadır. Yakın tarihimizin önemli toplumsal hareketleriyle bu hareketlerin roman sahasındaki tezahürleri arasındaki paralellikleri ortaya koyarak edebiyat eserlerinin sosyolojik araştırmalar için arz ettiği önemi nedenleriyle birlikte vurgulamak, çalışmanın bir diğer amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Roman, Sosyoloji, Toplumsal Gerçeklik, Yansıtma, Araçsallaştırma.

Instrumentalization of Novel in Social Science Researches

Abstract The debates on the basis of the question if novel is convenient to be used in social researches as a source, is quite important for both scientific studies and literature surveys. This article aims to substantiate the idea that novel could be instrumentalized by scientific disciplines like sociology and history. The other aim of this article is to emphasize the importance of literary works for sociological researches by proving the similarities between social movements and their reflections on novels.

Key Words: Novel, Sociology, Social Reality, Mirroring, Instrumentalization.

Giriş

Roman, mahiyeti itibariyle kurmaca esasına dayalı bir edebi türdür. Anlatma esasına bağlı diğer edebi türler gibi roman da model aldığı dış dünya gerçekliğine ait unsurları belirli bir kurgusal bütünlük oluşturacak şekilde sübjektif bir bilinçle tanzim ederek aktarır. Bir başka ifadeyle roman, “*hayattan aldığını, kendi mantığına göre kurar, kurgular. Bu bağlamda romanın, biri hayata, diğeri edebiyata açılan kapıları vardır. Roman, bu iki değerin; hayatla edebiyatın mutlu bir sentezinden doğar. Bu sentezde önemli görev edebiyata düşmektedir.*

* Öğr. Gör., Kemerburgaz Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul.

*Çünkü ortada bir sanat hadisesi varsa, orada mutlaka estetik bir oluşum var demektir. Sanat, en genel anlamıyla hayata bir bakış, hayatı estetize edilmiş biçimdir.*¹ Romanın gerçekliği ile dış dünya gerçekliği birbirinden farklıdır. Söz konusu farklılık, günümüze değin birçok düşünür ve edebiyat kuramcısını meşgul eden birtakım tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Romanın gerçeği objektif bir biçimde yansıtmayı yansıtamayacağı sorusu üzerinde yoğunlaşan bu tartışmaların temelinde ise sanat eseri ile bu eser aracılığıyla yansıtılan somut gerçeklik arasındaki girift ilişkiler mevcuttur. Berna Moran'a göre bu ilişkilerin niteliğine dair iki genel yaklaşım bulunmaktadır:

*“Bazı estetikçiler ve eleştiriciler edebiyatın bize (insan tabiatı, hayat, toplumsal gerçeklik v.b. hakkında) bir çeşit bilgi sağladığını iddia etmekte ve bundan ötürü hakikat bildiren ya da bildirmesi gereken bir şey olduğunu söylemekte; bazıları ise edebiyat dahil, sanatın hakikati bildiremeyeceğine, özünün buna uygun olmadığına ve işlevinin ne bilgisel ne de didaktik olamayacağına inanmaktadır...”*²

Sanatın/edebiyatın gerçeği yansıtmayı biçiminin nesnel/objektif temeller üzerine oturtulabileceğini ileri sürmek güçtür. Buna mukabil özellikle roman türünde kaleme alınan eserlerin, yazarlarının tanık olduğu tarihsel ve toplumsal koşullardan herhangi bir iz taşımamasının da mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim yazar, romanın hammaddesi olan toplumsal yapının organik bütünlüğünün tabii bir parçasıdır. Bu münasebetle O'nun yaratıcısı olduğu kurmaca metni, bünyesinde vücut bulduğu sosyal düzenin geleneksel, ideolojik, ahlaki ve itikadi değerlerinden bağımsız olarak yorumlamak olanaksızdır. Bununla birlikte biz çalışmamızın temel maksadına uygunluk teşkil etmesi amacıyla edebiyatın dış dünya gerçekliğini hangi ölçüde yansıtabileceği konusundaki tartışmaları bir kenara bırakarak, romanın herhangi bir toplumun belirli bir dönemdeki sosyal gerçekliğinin anlaşılması amacı doğrultusunda beşeri ilimler tarafından bir başvuru kaynağı olarak görülüp görülemeyeceği hususunu ele alacağız.

Sosyal bilimler alanını oluşturan disiplinlerin tamamına yakını (tarih, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, siyaset, hukuk, iktisat, felsefe v.b.) roman türü ile yakından ilgilidir. Zira roman, kimi zaman ihtiyaçları doğrultusunda bu disiplinlerden veri ödünçleyebileceği gibi, kendisine müracaat edildiği takdirde ilgili bilim dallarına yönlendirici mahiyette bilgiler de sunabilir. Sosyal bilimlerin roman metinlerine birer yan kaynak olarak başvurması, aynı zamanda ilmi bir yaklaşımdır: Zira sosyal bilimlerin ilk prensibi olan “*bütüncülük*” ilkesi, üzerinde araştırma yapılan fenomeni tüm cepheleriyle kavramak açısından olabildiğince fazla sayıda ve çeşitli malzemeye başvurmayı zorunlu kılar. Bu çalışmada öncelikle Türk edebiyatının farklı dönemlerine ait örnek metinlerden alıntılarla

¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2006, s. 9.

² Berna Moran, “*Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 273.

roman türünün özellikle sosyoloji ve tarih gibi bilimlerle olan ilişkisini karşılaştırmalı olarak inceleyecek, belirli sosyal olgu ve sorunların bilimsel araştırmalardan önce roman metinleri aracılığıyla ele alınarak yansıtılmış olduğunu kanıtlayacak; dolayısıyla muhtelif disiplinlerin romanı ilmi bakımdan araçsallaştırabileceği düşüncesini temellendirmeye çalışacağız.

1. Kurmaca Gerçeklik ile Dış Dünya Gerçekliği Arasındaki İlişkiye Dair Kuramsal Tartışmalara Genel Bir Bakış

Roman türünün, muayyen bir dönemin toplumsal gerçekliğinin ilmi bakımdan incelenmesini hedefleyen sosyolojik araştırmalara kaynak teşkil edip edemeyeceği sorusu, güncelliğini hemen her dönemde muhafaza eden bir dizi tartışmaya zemin hazırlamıştır. Estetiğin yanı sıra sosyoloji ve felsefe gibi disiplinlerin de araştırma alanına giren bu tartışmalar, özellikle sanatın işlevi, sanat-toplum ilişkisi ve sanat eseri aracılığıyla yansıtılan gerçeğin niteliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu tartışmalar, realist anlayışın batı sanatının hâkim edebiyat yönelimi hâline gelmeye başlamasının ardından güç kazanarak daha geniş bir alana yayılmıştır. Bununla birlikte realizmin doğduğu ve estetiğin, bilimin bir alt dalı olma vasfından kurtulmak suretiyle özerk ve bağımsız bir disiplin olarak teşekkül ettiği 19. yüzyıldan önceki dönemlerde de bu sorunun birçok düşünür ve edebiyat kuramcısı tarafından farklı yönleriyle ele alındığını ifade edebilmek mümkündür. Zira sanatın kurmaca gerçekliğinin, dış dünya gerçekliğinin somut ve olgusal niteliğini ne düzeyde yansıtılabileceğine ilişkin tartışmaların kökenleri, antik Yunan felsefesine kadar uzanmaktadır. Aristoteles (M.Ö. 384-322), sanatı mimesis/yansıtma yöntemine dayalı bir faaliyet alanı olarak tanımlamakla birlikte sanatçının yaptığı için dış dünya gerçekliğinin özünü yansıtmak olduğunu ileri sürer. O'na göre bilim gibi, sanatın da konusu "özel" hâlinde gerçekteşmiş olan "genel"i göstermektir.³ "*Sanatkâr, tek bir bireyin hayatını doğru olarak yansıtmaya kalkışmaz, bir adamın hayatında genellikle hayatı, insanoğunun hayatını, yani hayatta evrensel olan unsurları yansıtır. Bunun için de anlatmak istediğinin özüne ait olmayan unsurları, ayrıntıları, rastlantısal olanları atar, gerekli olanı ayıklar, seçer ve bunların arasında bir bağ gözeterek olaylar örgüsünü bir tek çizgi üzerinde kurar*".⁴ Bu suretle model aldığı dış dünya gerçekliğinin özünü aksettirebilme ehliyetine kavuşur.

Aristoteles'in sanatı dış dünya gerçekliğinin özünü yansıtan bir vasıta olarak tanımlayan estetik kuramının sonraki yüzyıllarda farklı akımlara mensup düşünürler tarafından da gündeme getirildiği görülmektedir. Özellikle 19. yüzyılda Batı edebiyatlarını tesiri altına almaya başlayan realizm akımı ve bu akımın temsilcileri olarak karşımıza çıkan sanatkâr ve teorisyenler, roman türünün toplumsal işlevi hususunda benzer bir tavır geliştirmişlerdir. Batı'da Stendhal, Bal-

³ Macit Gökberk, "*Felsefe Tarihi*", Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s. 81.

⁴ Berna Moran, age., s. 29.

zac, Zola ve Flaubert gibi yazarların öncülüğünü üstlendikleri gerçekçilik anlayışı insanı, toplumu, tabiatı ve evreni nesnel gözlem aracılığıyla objektif bir biçimde yansıtma amacını idealize etmektedir. Realizm/gerçekçilik⁵ akımına mensup romancı, ilgisini öncelikle içinde yaşadığı çağın ve toplumun belirleyici niteliklerini yansıtma hedefi üzerinde yoğunlaştırır. Stendhal, *Kırmızı ve Siyah* adlı eserinde romanı “*yol boyunca gezdirilen bir ayna*” olarak tanımlamak suretiyle bu türün başlıca fonksiyonunun toplumsal gerçekliği gözlemlendiği şekliyle aktarmak olduğunu öne sürer. Objektif gözlemi esas alan bu yaklaşım, romancıyı doğa bilimlerinin araştırma yöntemlerini estetik düzlemde araçsallaştırmanın eşiğine kadar getirir. Nitekim Tolstoy, *Savaş ve Barış* romanını yazabilmek için elinde haritalarla, tam iki gün at sırtında savaş alanında dolaşmıştır. Natüralizm akımının önemli temsilcilerinden *Alphonse Daudet*'in günü gününe tutulmuş sayısız defteri mevcuttur. *Edmond de Goncourt*, bir eserini kaleme almadan önce kadın okuyucularından, samimî itiraflarını ihtiva eden mektuplar yazmalarını, hatıra defterlerini göndermelerini ister.⁶ Tüm bu örnekler, esas itibariyle romanın kurmaca gerçekliği ile somut toplumsal gerçeklik arasındaki mesafeyi ortadan kaldırma ihtiyacının öngördüğü ortak bir yazınsal eğilimin tezahürleri olarak değerlendirilmelidir.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda sanatı yansıtma kavramı paralelinde açıklayan bir diğer kuram ise Marksist estetikdir. Marksist eleştiri kuramının önde gelen temsilcilerinden Nikolay Dobrolyubov ve N. Çernişevski gibi düşünürler de sanatı toplumsal gerçekliğin yansıtılmasını sağlayan bir araç olarak mütalaa etmişlerdir. “*Çernişevski'ye göre sanat gerçekliğin yansıtılmasını sağlayan bir araçtır; fakat bu bir kopyacılık faaliyeti değildir, zira yazar görüneni olduğu gibi yansıtılmamalı, öze ait olanla olmayanı ayırt etmelidir.*”⁷ Çernişevski, sanatı yansıtma olarak açıklarken eski bir kuramı devam ettirmiş olduğunun farkındadır. “*Bizim tanımımız, eski Yunan'da yaygın olan ve Platon'da, Aristoteles'te ve özellikle Demokritos'ta rastladığımız tanıma yakındır*”⁸ cümlesiyle edebiyat eseri vasıtasıyla aksettirilen gerçekliğin, belirli bir dönemin sosyolojik gerçekliğinin özü/temeli olduğu düşüncesini vurgular. György Lucaks da romanı toplumsal gerçekliği somutlaştıran bir araç olarak tasavvur eder. Lucaks'a göre gerçekçi yazar, çağın ve toplumun genel özelliklerini belirleyen nesnel güçleri “*tipik*” olan kişi ve durumlar aracılığıyla aktararak içinde yaşadığı dönemin tipolojisini doğrulukla çizebilir. Bu durumda Lucaks'a göre sanat/edebiyat eseri de “*önemli olanı tutarak önemsizi tasfiye eden*”⁹ sanatkârın

⁵ Çalışmanın müteakip kısımlarında “*realizm*” kavramı yerine Türkçe karşılığı olan “*gerçekçilik*” ifadesi kullanılacaktır.

⁶ İsmail Çetişli, “*Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*”, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 93.

⁷ Berna Moran, *age.*, s. 41.

⁸ “*Art and Aesthetics*”, *Documents of Modern Literary Realism* içinde, Der.: G. J. Becker, Princeton University Press, s. 67.

⁹ György Lucaks, “*Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*”, Payel Yayınevi, İstanbul 1977, s. 60.

seçme faaliyetinin ürünü olarak karakter kazanır. Sanatkâr ancak bu seçme faaliyeti sayesinde toplumsal gerçekliğin özüne ulaşabilir ve eseri aracılığıyla bu özü somutlaştırabilir. Bir başka ifadeyle edebiyat eseri, kendisini vücuda getiren sanatkârın dış dünyadan seçerek aldığı unsurları belirli bir terkip oluşturacak şekilde muhayyilesinde kurgulayarak aktarması neticesinde nesnel gerçekliğı dışlaştırır. Bu tür bir yaklaşım, edebiyat eserini mevcut toplumsal gerçekliğı somut şekilde görünür kılan bir araç hâline getirdiğı gibi, ona ilmî araştırmalarda yan kaynak olarak başvurulabilecek bir metin olma vasfı da kazandırmaktadır.

Yukarıda yer verdiğimiz görüşler, roman türünün, sosyoloji ve tarih gibi disiplinler tarafından ele alınan toplumsal hareketlerin incelenmesinde alternatif bir araç olarak kullanılabilmesi düşüncesinde birleşmektedir. Bu düşüncüyü, romanın teknik özellikleri bakımından temellendirebilmek de mümkündür. Kurmaca esasına dayalı edebî bir tür olarak roman, gerek doğuş zemini gerekse teknik içeriğı itibarıyla anlatma esasına bağı arkaiik edebî türlerden ayrılmaktadır. Sanayi Devrimi sonrası dönemde güç kazanan burjuvazinin, egemen bir sınıf karakteriyle ortaya çıktığı 19. yüzyıl Avrupa'sında vücut bulan roman; destan, efsane, masal, halk hikâyesi vb. türlerden farklı olarak "birey"i merkeze alır ve ilgisini somut gerçeklik üzerinde teksif eder. "*Batı Avrupa romanı, bu bakımdan Batı Avrupa'nın toplumsal tarihiyle birlikte, ona paralel gider. İnsan, doğa ve topuma ilişkin somut gerçekliklerin, bu toplumsal tarihin belirlediğı bir bilinçlenmeyle algılanması bu dönüşümün temel karakteristiğidir. Roman, bu algılanmayla toplumsal tarihin ürettiğı somut gerçeklikleri, roman gerçekliğine dönüştürür.*"¹⁰ Modern romanın kendine özgü kurmaca gerçekliğinin toplumsal realiteyle organik bir bağ kurmasının nedeni de burada aranmalıdır. Roman, 19. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadî değışimlere paralel olarak şekillenen yeni toplumsal düzenin ürünüdür; bu vasfıyla çağının tanığı ve yansıtıcısıdır. Dolayısıyla roman türünü, içinde doğduğı tarihî ve toplumsal koşullardan bağımsız şekilde ele alarak inceleyebilmek mümkün değildir. Maurice Shröder, romanın hikâye etme (narrative form) geleneğine bağı türler arasındaki yerini tespit ederken özellikle bu düşüncenin altını çizer: "*Romanın metafizik anlamda gerçekle uğraşması gerekmez, romanın konu edindiğı gerçek tarihsel bir gerçektir; toplumun orta sınıfını oluşturan kişilerin, iş hayatının, modern şehrin gerçekleridir.*"¹¹ Shröder'in bu tespiti üzerinden, romanı gözlemlenebilir, olgusal gerçekliğı konu edinen bir tür olarak tanımladığı sonucuna ulaşılabilir. Fransız edebiyat eleştirmeni Joseph Conrad ise bu türün kendine özgü gerçekliğini tanımlarken farklı bir yaklaşım geliştirir:

"Gerçekte her romancı, gerçekten inandığı büyük veya küçük bir dünya yaratarak işine başlamak zorundadır. Romandaki bu dünya, sanatçının kendi dün-

¹⁰ Hilmi Yavuz, "*Roman Kavramı ve Türk Romanı*", Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s. 25.

¹¹ Philip Stevick, "*Roman Teorisi*", Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s. 20.

ya görüşünden bir başkasını yansıtamaz. Yani roman, tamamen bireysel, esrar dolu bir dünyanın imajıdır. Buna rağmen bu tamamen bireysel dünyada okuyucunun da duygularına, düşüncelerine ve tecrübelerine benzeyen bir şeyler vardır. En kötü romanın bile çekirdeğinde bir çeşit gerçek vardır. (...) Romancı, yeryüzünde insanların kurduğu krallığın içinde yer alan insanın yaşadığı bütün maceraların tarihçisidir...”¹²

Conrad, Shröder'in aksine romanın kurmaca gerçekliği ile toplumsal gerçeklik arasındaki etkileşimi minimize ederek yazarın şahsî iradesini ön plana çıkarır. O'na göre yazar, romanın organik bütünlüğünü şekillendiren yapı unsurlarını bir araya getirerek fiktif bir âlem inşa ederken, mevcut toplumsal koşullardan ziyade kendi dünya görüşüne müracaat eder. Eseri aracılığıyla ideolojik kimliğini, duygu dünyasını ve muhayyilesini yansıtan yazar, toplumsal yapıya ilişkin gözlemlerini aktarmakla yetinen edilgen bir varlık olmaktan kurtulur. Bu görüşlerine rağmen Joseph Conrad romanı, *en kötü örneği bile çekirdeğinde bir çeşit gerçeği barındıran* edebî bir tür; romancıyı ise insanlığın tüm macerasının tarihçisi olarak tavsif eder. Bu tanım, romanın kendine özgü kurmaca gerçekliğinin toplumsal ve tarihî realiteden ayrı düşünülemediği kabulüne işaret etmektedir.

Çalışmamızın temel maksadının dışına taşacağı düşüncesiyle, roman gerçekliği ile toplumsal gerçeklik arasındaki girift münasebetleri ele alan kuramsal tartışmalar üzerinde daha fazla durmayacağız. Bu bağlamda edebiyat metinlerinin sosyolojik araştırmalara hangi ölçüde kaynak teşkil edebileceği sorusunu gündeme alarak konuyu roman türü özelinde inceleyeceğiz. Özellikle roman metinleri ile bu metinlerin kaleme alındıkları dönemin toplumsal yapısı arasındaki paralellikleri ortaya koymak suretiyle sanatın ilmi çalışmalar tarafından araştırlılabileceği düşüncesini temellendirmeye çalışacağız.

2. Tematik Açıdan Roman-Sosyolojik Gerçeklik İlişkisi

Kuşkusuz her bilimsel disiplinin kendi metodolojisi etrafında şekillenen bir özerkliği vardır. Söz konusu disiplinler, öncelikle kendi çalışma sahalarına ait yöntem, kural, terminoloji ve prensipleri kullanarak somut gerçeklere ulaşmayı hedefler. Bu açıdan bakıldığında, sosyoloji ve tarih gibi bilim dalları için sanat eserinin öncelikli başvuru merci olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı görülür. Bununla birlikte sosyal bilimlerin kimi alt dallarına ait çalışmalarda, araştırmacıların dönemin edebiyat metinlerinden (özellikle roman türünde ve-rilmiş eserlerden) birer yan kaynak olarak istifade ettikleri de gözlemlenebilmektedir. Ancak bu tür bir yaklaşım tarzı kimi çevreler tarafından romanı tarihî bir vesika, romancıyı ise edilgen bir gözlemci durumuna indirgediği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Esas itibarıyla dış dünya gerçekliğini belirli bir kurgusal

¹² Philip Stevick, *age.*, s. 34.

bütünlük dâhilinde estetize ederek aktaran romancı, içinde yaşadığı devrin toplumsal koşullarına-farklı ölçülerde olmakla beraber-ayna tutmuş olur. Öyle ki bu metinlerde, henüz ilmî çalışmalar tarafından konu edilmemiş birtakım sosyolojik vaka ve hareketlerin anlatımına rastlayabilmek de mümkündür. Roman metinlerinde yer alan bu tür anlatımlar, kuşkusuz toplumsal gerçekliği bilimsel düzeyde kesinlik arz edecek şekilde yansıtmaya elverişli değildir; ancak onların, dönemin sosyal şartlarına dair genel bir fikir edinilmesini sağlayacak unsurlar içerdikleri de inkâr edilemez.

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* (1922) ve *Vurun Kahpeye* (1926), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodome ve Gomore* (1928), *Yaban* (1932) ve *Ankara* (1934), Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938), Peyami Safa'nın *Biz İnsanlar* (1939), Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* (1950) ve Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları* (1956) adlı romanları esas itibarıyla Kurtuluş Savaşı yıllarını konu alan eserlerdir. Biçim ve içerik yönünden incelediklerinde yukarıda sıraladığımız eserlerin, aynı tarihî vakayı oldukça farklı şekillerde ele alarak işledikleri söylenebilir. “*Hatta bu romanlar arasında benzerliğe rastlamak için bir hayli zihni gayret sarf etmek gerekeceği de açıktır. Saydığımız bu romanlarda Kurtuluş Savaşı önce değişik bakış açılarından yorumlanarak birbirinden farklı itibarı/kurmaca âlemler oluşturulmuş, sonra bu âlemler dilin imkânlarından yararlanılarak dikkatlere sunulmuştur.*”¹³ Buna rağmen söz konusu romanların tümü, ele aldıkları tarihsel vakaya ilişkin somut gerçekliği bir cephesiyle de olsa yansıtmaktadır.

Yaban romanında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Anadolu köylüsünün Millî Mücadele karşısında sanılanın aksine başlangıçta oldukça olumsuz bir tavır takındığını, romanın başkahramanı Ahmet Celâl adlı subayın müşahedelerine dayalı olarak ortaya koymaktadır. İstanbul'un düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmesinin yarattığı psikolojik yıkımla, emir eri Mehmet Ali'nin Haymana Ovası'nda yer alan Porsuk Çayı kıyısındaki köyüne sığınan Ahmet Celâl, burada yerli halkı Kurtuluş Mücadelesinin meşruiyeti konusunda bilinçlendirmeye çalışır. Ancak köylü, Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından başlatılan bu hareket karşısında edilgen kalmayı tercih etmektedir. Öyle ki bu edilgenlik, köylüyü düşman işgalini onaylayan bir eylemsizliğe bürünmenin eşiğine kadar getirmiştir. Semalarında düşman uçaklarının kol gezdiği, sınırlarına düşman askerlerinin dayandığı köyün sakinleri, hayatlarına gündelik yaşamın getirdiği sıradan kaygılarla devam etmektedirler. Romanda bu durum, yazar tarafından karşıt güç olarak karşımıza çıkarılan köylü tipi Salih Ağa ile reformist aydın tipinin temsilcisi durumundaki Ahmet Celâl arasında geçen diyalog üzerinden dikkatlere sunulmuştur:

¹³ Şerif Aktaş, “*Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*”, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 17.

“... Kara haber bulutları, bütün göğü kapladı. Zaten buna ne hacet... Gün geçmiyor ki üç dört düşman uçağı başımız üstünde uçmasın.

(...)

Salih Ağa pabuçlarını sürüyerek benden yana geldi. Sırıtarak ve biraz da hışmımdan korkarak:

-Sen öyle diyon emme, bunların bize faydası oldu. Görmüyon mu, hiçbir yerde kargadan iz kalmadı...”¹⁴

Salih Ağa tipi üzerinden sembolize edilen Anadolu halkı, romanda düşman işgali karşısında şahsî menfaatlerini önceleyebilecek ölçüde mücadele fikrinden uzaklaşmış pragmatist bir kitle olarak takdim edilmektedir. *Yaban* romanında son derece canlı tasvirlerle sunulan bu gerçek, eserin kaleme alındığı 1922 tarihinden oldukça uzun bir süre sonra ilmî eserler tarafından konu edilmeye başlanmıştır. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**¹⁵ adlı eserinin “*Yeni Türkiye: Toplum ve Ekonomi (1923-1945)*” başlıklı kısmında Millî Mücadele yıllarında Anadolu köylüsünün düşman işgali karşısındaki kayıtsızlığını şu şekilde dile getirir:

“... Durum tersine döndüğünde, toprak ağaları (mücadeleye) sadece soğuk bir şekilde destek verirlerken, köylüler genellikle kayıtsız kaldılar. Bizzat (Mustafa) Kemal yurt gezileri sırasında köylünün ne kadar kayıtsız ve ilgisiz olduğunu gördü. Köylünün Yunan ordusunun ilerleyişine hiç aldırmadıkları köylerden geçti. Bu durum karşısında hayretler içinde kalarak bir köylüye, neden işgalciye karşı direniş hazırlığı içinde olmadıklarını sordu. Köylü, Yunanlar kendi tarlasını işgal etmedikleri sürece bekleyeceğini söyledi. Köylü için bu savaş, kendisini ağır vergilerle ezen, ne anladığı ne de ilgilendiği savaşlar için uzak bölgelere gönderen bir devlet destanının bir başka öyküsünden ibaretti.”¹⁶

Yukarıda yer verdiğimiz satırlar, işgalci kuvvetlere karşı mücadele etmek üzere örgütlenen askerî harekete halkın ortak bir motivasyonla iştirak etmediğine kanıt olarak gösterilebilir. Bu noktada Anadolu köylüsü, henüz ulusal bağımsızlık şuuruna sahip değildir; hatta sürmekte olan mücadeleye katılma konusunda çekimser kalmayı tercih etmektedir. Feroz Ahmad'ın bu tespiti, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanında enfüsî bir kurmaca bütünlük içinde kendini gösterir. Bir başka ifadeyle söz konusu sosyolojik realite, bilim sahasından önce estetik düzlemde kavranmış ve dikkatlere sunulmuştur. Bu durum, sanatkarın sezgi gücüyle ilişkilendirilebileceği gibi, gözlemlerini eşzamanlı olarak aktarma özgürlüğüne sahip olma niteliğinin bir sonucu olarak da yorumlanabilir.

¹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “*Yaban*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 150.

¹⁵ Söz konusu çalışmanın birinci basımı 1995 yılına aittir.

¹⁶ Feroz Ahmad, “*Modern Türkiye'nin Oluşumu*”, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 94.

Edebiyat tarihimizde *Tanzimat dönemi* (1860-1896) olarak adlandırılan süreçte kaleme alınan romanların da mevcut toplumsal gerçekliğin anlaşılması noktasında yönlendirici kaynaklar olarak değerlendirilebileceğini ifade etmek mümkündür. Doğu-batı, eski-yeni ve gelenek-modernite gibi çatışmaların yoğun bir biçimde işlendiği bu eserlerde hızla kabuk değiştirmekte olan bir toplumun güncel sorunlarının anlatımı sıklıkla yer bulmaktadır. Bu dönem romanının başlıca temleri olarak karşımıza çıkan esaret, kültürel değişim, kuşak çatışması, batılılaşma ve alafrangalaşma gibi meselelerin toplumsal tabanda reel birer karşılığı olduğu, tarihî vesikalar ve sosyolojik çalışmalar tarafından da doğrulanmaktadır. Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası*, Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâhî Bey ile Râkım Efendi* ve *Mihnetkeşân*, Namık Kemal'in *İntibah*, Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talât ve Fitnat* ve Samipaşazâde Sezaî'nin *Sergüzeşt* romanları, dönemin toplumsal sorunlarının somutlaştırıldığı oldukça canlı örnekler sunmaktadır. İsimlerini zikrettiğimiz romanlarda yer verilen sosyal meselelerin 19. yüzyılda Türk toplumunun yaşadığı çok boyutlu dönüşüm sürecini özetleyici birer nitelik taşıdığı inkâr edilemez. Bununla birlikte Tanzimat döneminde kaleme alınan birçok romanda, dramatik aksiyonun etrafında şekillendirildiği bir tem olarak kullanılan salgın hastalık meselesinin de aynı yüzyıl boyunca toplumun genelini ilgilendiren ciddi bir sorun hâline gelmeye başladığı görülmektedir. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu 1.2 milyon olan İstanbul'da, yılda 2.800 kişinin veremden öldüğü ve yıllık ölümlerin %16'sının veremden olduğu muhtelif kaynaklarca kaydedilmektedir.¹⁷ 20. yüzyılın başlarına kadar İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde kitlesel ölümlere neden olan verem hastalığı, dönemin önde gelen romancılarının eserlerinde daha ziyade romantizm endişesi çerçevesinde dramatik aksiyona ivme kazandıran bir tem niteliği elde etmiştir. Namık Kemal'in *Zavallı Çocuk* ve *Celâleddin-i Harzemşah*, Samipaşazâde Sezaî'nin *Sergüzeşt* ve Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanları başta olmak üzere birçok eserde temas edilen bu sorun, bir yönüyle de olsa toplumsal gerçekliğe ayna tutmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde verem hastalığının Tanzimat romanının başlıca konularından biri olduğunu belirtirken, farklı kuşaklara mensup romancılarımızın kendilerini bu sosyolojik realiteyi, santimentalizme varan bir duyarlılıkla sorunsallaştırmaktan alıkoyamadıklarını dile getirir:

“... Fakat Türk romanının bu devirde asıl örgüsünü teessürî mevzular yapar. Bu romanların bazılarında büyük aile felaketleri girdiği gibi bazılarında da verem hastalığının adeta tek başına bir kader olduğunu görürüz.

Halid Ziya'nın *Nemide'sine varıncaya kadar bu hastalık, roman ve hikâye nev'inin ve bazı sahne eserlerinin bir nevi yardımcı yahut hemen oyunu yüklenen en mühim taşıdır. Burada da cemiyete ait bir realitenin, edebiyata herhangi*

¹⁷ İzzettin Barış, “21. Yüzyılda Tüberküloz”, *Çağlar Boyu Tüberküloz Sempozyumu*, Derleyen: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Samsun 2003, s. 7.

bir realizm endişesinden uzak, adet hissî bir moda hâlinde girdiğine şahit oluruz.

Filhakika o zamanın İstanbul'unda verem, belli başlı realitelerden biriydi. Yirmi sene fasıla ile iki hükümdar, Mahmud II ile Abdülmecid Han veremden ölmüşlerdi. Sıhî şartları bozuk, kadınla erkek arasındaki münasebeti tanzim edilmemiş, gittikçe hissîleşen bir şehirli musikisinin telkinleri ile duyguları kırbaçlanan halk hayatında ise bu hastalık bütün dehşetiyle etrafı kasıp kavuruyordu...”¹⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar, “*cemiyete ait bir realite*” olan verem hastalığının edebiyat metinlerine olağan gerçekliğiyle olmasa bile “*hissî bir moda*” hâlinde intikal ettiğini savunurken, romanın nesnel gerçekliğe ayna tutmaya elverişli bir tür olduğu düşüncesinin altını çizmektedir. Roman, her ne kadar ayna tuttuğu olgusal gerçekliği dönüşüme uğratarak yansıtırsa da vücut bulduğu dönemin sosyal şartlarının anlaşılmasında yardımcı bir kaynak olarak kullanılabilir. Nitekim birbirine yakın tarihlerde yayımlanan romanlarda benzer konuların ele alınmış olması, yazarları ortak duyarlılıklar geliştirmeye sevk eden geniş çaplı sosyolojik realitelerin varlığına işaret etmektedir. Bu tür realiteler ekseriyetle sosyologlardan önce edebiyatçılar tarafından kavranmış ve roman metinleri aracılığıyla aksettirilmiştir.

Roman metinlerinin, belirli bir dönemin sosyal gerçekliğini oluşturan toplumsal hareketleri bilimsel çalışmalardan önce gündeme getirdiği düşüncesini destekleyen bir başka olgu da kentleşmedir. Türkiye’de kentleşme genel olarak Cumhuriyetin kurulduğu yıllar ile İkinci Dünya Savaşı’nın sona erdiği 1945 tarihi arasında kalan dönemde düşük bir hızda seyretmiş,¹⁹ çok partili siyasal hayata geçişin ardından tarımda makineleşme, sanayileşme ve kırsal kesimden büyük şehirlere yönelen göç dalgalarının etkisiyle 1950’li yıllardan itibaren ivme kazanmaya başlamıştır. Kentleşme hareketleri, yakın tarihimiz boyunca yaşanan çok boyutlu toplumsal değişim ve dönüşümlerin de hazırlayıcısı niteliğindedir. Buna karşın “*ülkemizde 1950’li yıllara kadar kent sosyolojisi alanında herhangi bir çalışma dikkati çekmemektedir*”.²⁰ Türkiye’ye özgü kentleşme deneyimini bütünlüklü olarak ele alan bilimsel çalışmalara ancak 1960’lı yıllardan itibaren rastlanmaktadır.²¹ Kentleşme ve kentleşmeye bağlı sorunların roman sahasına intikali ise çok daha erken dönemlere tekabül etmektedir. Özellikle 1920’li ve 1930’lu yıllar boyunca kaleme alınan romanlarda, kentleşme hare-

¹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, “19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 270.

¹⁹ Ruşen Keleş, “100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu”, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1983, s. 29.

²⁰ Hatice Kurtuluş, “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi”, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, Derleyen: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 202.

²¹ Hatice Kurtuluş, *agm.*, s. 211.

ketlerinin toplumsal düzeydeki sonuçlarının soluk çizgilerle de olsa yansıtıldığı görülür. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1920 yılında *İkdam* gazetesinde tefrika edilen romanı *Kıralık Konak*, bir ailenin üç kuşak boyunca geçirdiği kültürel dönüşüm sürecini merkeze alırken, İstanbul'un hızla değişen fizikî çehresini, çözülmeye başlayan geleneksel kültürünü ve başkalaşan yaşam tarzını dikkatle sunar. Bu ailenin üçüncü neslinin temsilcisi durumundaki Servet Bey'in "biraz da müstakil, hür ve kendi fikrime, zevkime göre yaşamak istiyorum"²² diyerek "gönünün son emeli olan Şişli apartmanlarından birine"²³ taşınmaya karar vermesi, şehirleşmenin, bireyin ve toplumun yaşam tarzını değiştiren bir hareket olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Erken Cumhuriyet dönemi yazarlarından Peyami Safa *Fatih-Harbiye* (1931) ve *Bir Tereddüdün Romanı* (1933) adlı romanlarında İstanbul'un muhtelif semtleri arasındaki yaşayış farklılıklarına değinirken şehirleşmenin neden olduğu toplumsal, kültürel, iktisadî ve mimarî değişimlerin tasvir ve tahliline yönelir. Bu romanlarda yer verilen Beyoğlu ve Fatih gibi semtler, iki farklı yaşam tarzını sembolize etmektedir. Doğu ve Batı kültürlerini temsil eden bu semtler arasındaki kültürel farklılık, farklı kıtalarda bulunan ülkeler arasındaki farklılık kadar belirgin hâle gelmiştir.²⁴

"Galatasaray'dan Tünel'e doğru yürüdüler. Neriman Beyoğlu'na çıktığı vakit, halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu gibi, kendini büyük bir seyahat yapmış sanırdı. Gene Fatih uzakta, çok uzakta kaldı. Tramvayla bir saat bile sürmeyen bu mesafe, Neriman'a Efgan yolu kadar uzun görünürdü ve Kabil'le New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir..."²⁵

Kent sosyolojisinin henüz müstakil bir disiplin olarak teşekkül etmemiş olduğu bu dönem boyunca kaleme alınan romanlarda, Türkiye'ye özgü kentleşme deneyiminin ilk safhalarında karşılaşılan toplumsal sorunların vurgulandığı görülmektedir. Bu sorunların başında kuşkusuz gecekondulaşma gelmektedir. Konuşma dilimize 1940 yılından sonra girmiş bulunan **gecekondu**²⁶ sözcüğünün tanımladığı yapı türüne benzer tek katlı, *kerpiç duvarlı*,²⁷ *suyu ve elektriği olmayan*²⁸ konutlar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanında ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmektedir. 1934 yılında yayımlanan bu romanda Anka-

²² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Kıralık Konak", İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 153.

²³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *age.*, s. 156.

²⁴ Efnan Dervişoğlu, "Türk Romanında Kent Algısı", *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, Derleyen: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 215.

²⁵ Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1994, s. 28.

²⁶ Ruşen Keleş, *age.*, s. 190.

²⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, Remzi Yayınları, İstanbul 1972, s. 69.

²⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *age.*, s. 107.

ra'nın bir başkent olarak inşasına tanıklık eden yazar²⁹ hızla gelişen şehrin kazanmaya başladığı modern görünümüne tezat teşkil eden bu tür yapılar üzerinde özellikle durmaktadır. Gecekondu olgusunu merkeze alan sonraki dönemlerde yazılmış eserler de bu olguyu bilimsel düzeyde tetkik eden sosyolojik araştırmalar için birer rehber niteliğindedir. Kemal Tahir'in *Sağırdere* (1955), Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* (1962), Muzaffer İzgü'nün *Gecekondu* (1970), Talip Apaydın'ın *Kente İndi İdris* (1981) ve Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984) romanları, gecekondu olgusunu farklı açılardan irdeleyen yapıtlardan bazılarıdır. Söz konusu eserler içerik bakımından incelendiğinde gecekondulaşma/kaçak yapılaşma sorununun, Türkiye'deki gelişim seyrine ait toplumsal ve tarihsel realitelere paralellik teşkil edecek şekilde ele alınarak işlendiği görülür. Gecekonduların oluşum nedenleri ve yayılma alanları; gecekondu sakinlerinin sınıfsal aidiyetleri, yasallaşma talepleri ve kent ortamında verdikleri varoluş mücadelesi, siyaset kurumuyla kurdukları pragmatik ilişkiler, yıkım korkusu karşısında geliştirdikleri kolektif şuur ve karşılaştıkları kriminalite sorunu, ilmî çalışmalardan önce bu romanlar tarafından kamuoyuna tanıtılmıştır. Zira Türkiye'de gecekondu sorununu ele alan sosyolojik çalışmaların 1960'lı yıllarda başlamış olduğu bilinmektedir.³⁰ Dolayısıyla roman türünde eser veren yazarların, şehirleşme ve gecekondulaşma hareketlerinin oluşum aşamalarından toplumsal birer realite hâline gelmeye başladıkları âna kadar geçirdikleri evrimsel sürece ilişkin gözlem ve izlenimlerini eşzamanlı olarak aktardıklarını ifade edebiliriz. Sosyal bilimcilerin şehirleşme ve gecekondulaşma dinamiklerini özerk birer çalışma alanı olarak belirleme gereksinimi duymaları için ise bu dinamiklerin belirgin birer sosyolojik vaka hüviyeti kazanması gerekmektedir.

3. Sosyolojik Gerçeklik ile Roman Gerçekliği Arasında Köprü Kuran Bir Kavram Olarak "Tip"

Tip, roman teorisi alanında çalışan birçok edebiyat kuramcısı tarafından farklı şekillerde tanımlanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Berna Moran'a göre tip, "*kendi dünyası dışında bir şeyi temsil eden roman kişisidir. Yani, roman dünyasının dışında kalan, dış dünyada mevcut bir kavramı ya da bir insan türünü temsil eden bir roman kişisidir.*"³¹ Birol Emil ise tipi, "*ferdî olmaktan ziyade başkalarında da ortak özellikler taşıyan ve bu özellikleri en*

²⁹ Dilek Yalçın Çelik, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara Romanı Bağlamında Kemalist İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Bir Başkent İnşası", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Ankara 2014, s. 95.

³⁰ Kasım Karaman, "Türkiye'de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Araştırma Merkezi Yayını, Sayı: 4, Elazığ 2003, s. 114.

³¹ Berna Moran, "*Soruşturma: Romanda Tip Olgusu ve Tipin İşlevi*", Yazko Edebiyat, Sayı: 24, Ekim 1982, s. 95.

belirgin şekilde temsil eden şahıs"³² olarak tanımlar. Mehmet Kaplan, *Tip Tah-lilleri* adlı çalışmasında Birol Emil'in getirdiği tanıma benzer bir şekilde tipin, "muhtelif insanların hayat karşısında almış oldukları tavır ve hâkim temayüllerine göre sokulabilecekleri grup ve nev'i" şeklinde değerlendirilebileceğini belirtir. György Lucaks da tipin sosyal ve tarihsel koşulların belirlediği bir şahsiyet³³ olarak ele alınması gerektiğinin altını çizer. Bununla birlikte kanaatimizce tip kavramına ilişkin en kapsamlı ve açıklayıcı tanımı Murat Belge getirmektedir. Murat Belge *Edebiyat Üstüne Yazılar* isimli eserinde tipi, "iç özelliklerinden ziyade dış özellikleri verilmiş, benzerlerinin temsilciliğini yapabilmek için genel özelliklerle donatılmış ve toplum gerçeğinin bir kesitini yansıtan kişi"³⁴ şeklinde tanımlamaktadır. Bu işlevi sayesinde tip, temsil kabiliyetine sahip bir varlık kimliği kazanması hasebiyle karakterden ayrılır ve sosyal koşulların ürettiği şematik bir figür olarak vücut bulduğu tarihsel dönemin gerçekliğine ayna tutar.

Yukarıda yer verdiğimiz tanımların ortak noktası, tipin toplumsal gerçekliğin yansıtıcısı olma fonksiyonunu vurgulamalarıdır. Bir başka ifadeyle tipler, belirli bir dönemin sosyolojik gerçekliğinin kendileri şahsında somutlaştırıldığı temsilî kahramanlardır. Dolayısıyla bu kahramanlar üzerinden temsilcisi oldukları dönemin toplumsal yapısına ilişkin birtakım ipuçlarına uzanabilmek de mümkündür. Sözelimi erken Cumhuriyet dönemi Türk romanında köylünün emeğini her fırsatta sömüren, mütehakkim ve despot bir portre olarak çizilen "Ağa tipi", feodal düzenin egemen olduğu Anadolu'daki kırsal yerleşimlerde mevcudiyet gösteren sosyal ilişkilerin niteliğinin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Aynı dönemde kaleme alınan romanlarda sıklıkla yer verilen "Reformist Öğretmen tipi" ise Cumhuriyet'in çağdaşlaşma projesinin temsilcileri olarak cehalet ve taassupla mücadele etmek üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderilen mefkûre sahibi devrimci öğretmenleri sembolize etmektedir. Reşat Nuri Güntekin'in *Çalılıkusu* (1922) romanının başkahramanı Feride, *Acı-mak* (1928) romanının merkezî figürü Zehra ve *Yeşil Gece* (1928) romanının taşra kökenli idealist öğretmeni Ali Şahin ile Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* (1923) romanındaki Aliye, bu tipe örnek olarak gösterilebilecek kahramanlardan bazılarıdır. Bu romanlarda yer verilen öğretmen tipleri, Cumhuriyetin resmî ideolojisini ve devrimlerin meşruiyetini geniş halk kitlelerine benimseterek Türk modernleşmesine ivme kazandırmaları öngörülen elçiler şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar. Temsil ettikleri değer, aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarının içtimaî, hatta siyasî panoramasının tasvirinde kilit bir rol oynamaktadır.

³² Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 27.

³³ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 99.

³⁴ Murat Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 20-21.

Türk romanının kategorik olarak 1950-1980 yılları arasında kalan döneminin hâkim edebî temayüllerinden biri olan toplumcu gerçekçilik anlayışı çerçevesinde kaleme alınan eserlerde de dönemin sosyal koşullarının “*tip*” düzeyindeki kahramanlar aracılığıyla somutlaştırılmaya çalışıldığı görülür. Toplumsal duyarlılığı merkeze almayı hedefleyen bu eserler, çoğunlukla ideolojik saiklerle hareket eden yazarları tarafından birer “*manifesto*” düzeyine indirgenmiştir. Bununla birlikte birçok araştırmacı, gerek Demokrat Parti dönemini gerekse bu dönemin sanayileşme, göç, şehirleşme, sınıf çatışması, gecekondulaşma, işsizlik ve yoksulluk gibi sosyolojik realitelerini toplumcu gerçekçi romana ait verimler üzerinden okuma teşebbüsünde bulunmuştur. Zira bu romanlarda genellikle tek yönlü olarak olumlu ya da olumsuz şekilde karşımıza çıkarılan tiplerin, dönemin belli başlı toplumsal ihtilaflarını oluşturan karşıt güçleri temsil ettiklerinin farkına varılmıştır. Orhan Kemal’in *Gurbet Kuşları* romanının başkahramanı İflahsızın Memed, bu bağlamda ele alabileceğimiz tiplerden biridir. Köylüsü Gafur Ağa’nın davetiyle memleketini geride bırakarak dürülü yorganı ve tahta bavuluyla İstanbul gurbetine çıkan İflahsızın Memed’in kent ortamında karşılaştığı sorunların anlatımı, bu dönemin taşra kökenli göçmenlerinin müştereken paylaştıkları serüvenin özeti niteliğindedir. Romanda “*köyünü bırakıp büyük şehre ekmek için düşmüş yaban bakışlı, bozuk üst başlı, şivesi bozuklarla alay eden*”³⁵, onları “*büyük şehre yakışmayan taraflarından dolayı tefe alan*”³⁶ kentliler tarafından ötekileştirilen taşralı göçmenlerin yaşadıkları yabancılaştırma sorunu üzerinde yoğunlaşan pasajlara sık sık rastlarız. Bu pasajlarda yazar, göçmen köylünün kent kültürüne adapte olmasını engelleyen faktörlerin başında bu tür bir yabancılaştırma/ötekileştirilme sorununun geldiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte söz konusu sorunun, köylünün kent kültürüne intibakını geciktirmiş olduğu düşüncesi, 1970’li yıllardan itibaren hazırlanan sosyolojik araştırmalarca da doğrulanmaktadır. Özellikle Tahsin Şenyapılı, Kemal Karpat, İlhan Tekeli ve Tahire Erman gibi kent sosyolojisi alanında çalışan araştırmacılar, göçmen köylünün kentle kültürel ve toplumsal açıdan bütünleşmesini geciktiren etkenleri incelemiş; bu gecikmenin başlıca nedeninin köylünün, kentin yerleşik sakinleri tarafından dışlanması olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır.³⁷ Aynı toplumsal realitenin edebi ve ilmi eserler tarafından ele alındıkları tarihler arasındaki fark, bu noktada dikkat çekici bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tip kavramı, yalnızca sosyolojik gerçekliği objektif bir biçimde yansıtmaya eğilimindeki toplumcu gerçekçi roman tarafından vasıta olarak kullanılmaz. Normatif gerçeklik algısını bütünüyle dışlayan, birçok açıdan toplumla ve toplumsal değerlerle olan irtibatını asgari düzeye indirgeyen postmodernist yapıtla-

³⁵ Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları*, Everest Yayınları, İstanbul 2007, s. 184.

³⁶ Orhan Kemal, *age.*, s. 184.

³⁷ Tahire Erman, “Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği: ‘Niçin Köylüyüz Hala?’”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, Ankara 1996, s. 294.

rın dahi kimi zaman belirli tipler aracılığıyla sosyolojik realitelere ışık tuttuğu görülür. Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* (1971-1972) romanının Selim'i ve Adalet Ağaoglu'nun *Ölmeye Yatmak* (1973) romanının Aysel'i, içinde yaşadıkları çağa ve topluma yabancılaşmış aydın tipinin temsilcileridir; bu kahramanlar yerleşik toplumsal değerlere başkaldırı niteliğindeki yaşam pratikleriyle marjinal birer figür olarak algılanan yalnızlaşmış bireylerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında doğmuş olan bu kahramanların ortak özelliği, yeni rejimin kendileri için idealize ettiği üst kimlikle çatışarak toplumdan uzaklaşmalarıdır. Bu uzaklaşma, onları derin bir aidiyet sorunuyla yüzleştirerek nihilist eğilimler geliştirmeye icbar etmiştir. İntihar olgusunun en belirgin temlerden biri olarak karşımıza çıktığı bu romanlarda kentli aydın tipinin toplumdan kopuş süreci ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Attila İlhan'ın *Sokaktaki Adam* (1953), Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam* (1959) ve *Anayurt Oteli* (1973) ile Tezer Özlü'nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri* (1980) romanlarının şahıs kadrolarını teşkil eden fertlerin önemli bir bölümü de, yukarıda sözünü ettiğimiz aydın tipinin bariz vasıflarını taşıyan kahramanlardan oluşmaktadır. 1950-1980 arası dönemde toplumla uyuşamayan, yalnızlaşmış ve yabancılaşmış aydın tipini merkeze alan çok sayıda eser verildiği görülür. Bu durumun temel nedeni, söz konusu eserleri kaleme alan çoğu kent kökenli yazarların aynı toplumsal realiteyi teşhis etmiş olmalarıdır. Her ne kadar o döneme değin Türk okuyucusunun pek de aşına olmadığı *üst-kurmaca*, *bilinç akışı*, *metinlerarasılık*, *parodi*, *pastiş* v.b. postmodern yazın tekniklerini kullanarak romanı gerek muhteva gerekse biçim açısından farklılaştırmaya çalışmışlarsa da onu toplumsal bağlamından bütünüyle koparmayı başarabildiklerini söylemek oldukça güçtür. Söz konusu eserlerde sıklıkla yer bulan aydın tipi, Türk toplumunun çağdaşlaşma perspektifi doğrultusunda 20. asır boyunca geçirdiği hızlı kültürel değişimin ürünü olarak beliren ve yakın tarihimizin sosyal gerçekliğini bir cephesiyle de olsa aksettiren sembolik bir figür durumundadır.

Esas itibarıyla toplumla uyuşamayan, yabancılaşmış aydın, "19. yüzyıldan bu yana bütün dünya edebiyatında en sık işlenen tip olmuştur".³⁸ Çoğunlukla düşünsel altyapısını varoluşçu felsefenin kurguladığı romanlarda karşımıza çıkan bu tipin örneklerine Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* (1864), Franz Kafka'nın *Dönüşüm* (1915), Hermann Hesse'nin *Step Kurdu* (1927), Elias Canetti'nin *Körleşme* (1935), Jean Paul Sartre'ın *Bulantı* (1938) ve Albert Camus'nün *Yabancı* (1942) romanlarında da tesadüf edilir. Sıraladığımız eserlerin tümü, Batı'da ve ülkemizde benzer toplumsal süreçlerin etkisiyle oluşan muayyen bir tipin temsil kabiliyetinden yararlanarak sosyolojik bir gerçeği dile getiren yapıtlardır. Yıldız Ecevit, Yusuf Atılgan'ın *Anayurt Oteli* romanının "neden-sonuç ilişkisinin yok edildiği kafkaesk bir ortamda, 20. yüzyıl insanının

³⁸ Murat Belge, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 363.

evrensel sorunsalları olan yabancılaşma/yalnızlık ve iletişim kopukluğunu”³⁹ merkeze aldığı ifade eder. Bu tespit aslında roman ile sosyal gerçeklik arasındaki ilişkinin, gerçekçilik iddiasından uzak postmodern metinler tarafından dahi korunduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Zira bu metinlerde yaratılan uyumsuz, yabancılaşmış ve yalnızlaşmış insan tipi, bireysel ve psikolojik özellikleriyle olduğu kadar toplumsal fonksiyonuyla da ön plandadır. Bir başka ifadeyle söz konusu tipi var eden başlıca kaynak, onun sosyal çevresiyle olan münasebetidir. Bu niteliğiyle üzerinde durduğumuz aydın tipinin, kendisini meydana getiren toplumsal, kültürel, felsefi ve ekonomik koşullara ışık tuttuğu da iddia edilebilir.

Cemil Meriç’e göre “*her nesil bir kahramanda tecelli eder*”⁴⁰. Bu, “*hisleri ve fikirleri bir nesil yaşayan, belli bir çevreye, özel bir iklime uyan bir kahramandır.*”⁴¹ Dolayısıyla roman metninde fiktif bir varlık olarak karşımıza çıkan tip, aslında reel düzlemde bir neslin ya da etkin bir toplumsal zümrenin izdüşümüdür. Roman metinleri, ele aldıkları tipik kahramanlar, olaylar ve durumlar aracılığıyla belirli bir dönemin toplumsal koşullarının ayrıntılardan arındırılarak yoğunlaştırılmış bir benzerini sunar. Bu tür bir kaynak, edebiyat çevreleri için olduğu kadar, tarihi ve sosyolojik araştırmalar için de kılavuz niteliğindedir.

Cemil Meriç, aynı eserinin sair kısımlarında edebiyat tarihinin sosyolojik çalışmalar için vazgeçilmez bir kaynak olduğunu ileri sürerek aslında disiplinlerarası araştırmaların önemine işaret eder: “*Sosyoloji, edebiyat tarihiyle ilgilenmek zorunda, edebiyat tarihi onun hammaddesi, ama edebiyat tarihi yukarisına bakmak zorunda değildir. Sosyolojiden önce gelir, o sosyolojiye değil, sosyoloji ona dayanır.*”⁴² Şüphesiz Cemil Meriç bu ifadeleriyle, Gustave Lanson’ın *Revue de Metaphysique et de Morale*’de yayımlanan bir konferansında dile getirdiği şu görüşlere iştirak ettiğini ortaya koymaktadır: “*Edebiyat tarihçisinin işi o kadar çok ki, sosyologluğa özenmesi yersiz. Biz, sosyologlara hazır malzeme, doğrulanmış olaylar ve kesin münasebetler sunarız; bu çalışmalardan faydalanmak, bulduğumuz sonuçları izlemek onların görevi.*”⁴³

Rene Wellek, *Edebiyat Biliminin Temelleri* adlı çalışmasında Cemil Meriç ve Gustave Lanson’dan farklı olarak edebiyat ile felsefe tarihi arasındaki ilişkiyi irdeler. Ancak ortaya koyduğu yaklaşım, temelde her ikisinden de farklı değildir. Wellek’e göre, “*felsefe tarihi için edebiyat bir belge olarak kullanılabilir. Çünkü edebiyat tarihi, felsefe tarihine benzer ve onu yansıtır.*”⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında gerek edebiyat tarihinin gerekse edebi eserlerin birçok farklı disiplin

³⁹ Yıldız Ecevit, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

⁴⁰ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 436.

⁴¹ Cemil Meriç, *age.*, s. 436.

⁴² Cemil Meriç, *age.*, s. 448.

⁴³ Cemil Meriç, *age.*, s. 447.

⁴⁴ Rene Wellek-A.Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Çeviren: Ahmet Edip Uysal, Ankara 1983, s 149.

tarafından araştırma/inceleme süreçlerinin dışında bırakılmadığı görölr. Güncel çalışmalar, edebiyat ile bilim arasındaki karşılıklı bilgi paylaşımının öneminin farkına varıldığını kanıtlamaktadır. Son dönemlerde bilhassa sosyoloji alanında hazırlanan çalışmalarda, incelenen toplumsal olgunun roman sahasındaki tezahürlerine yer veren kısımlara rastlayabilmek mümkündür. Kadir Canatan'ın editörlüğünde hazırlanan *Beden Sosyolojisi*⁴⁵, Sevinç Güçlü'nün editörlüğünde hazırlanan *Kurumlara Sosyolojik Bakış*,⁴⁶ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar'ın birlikte hazırladıkları *Kültür ve İletişim*⁴⁷ ve Nurer Uğurlu tarafından derlenen *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* adlı eserler, bu bağlamda örnek gösterilebilecek kaynaklardan bazılarıdır. Sosyolojinin alt ünitelerini kapsayan farklı alanlara ilişkin çalışmalarda romanın işlevselliğinden faydalanılması, bu sahadaki yerleşik yöntemlerin değişime uğramaya başladığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Edebiyat ile sosyoloji arasındaki girift ilişkilerin bilimsel açıdan incelenmesine duyulan ihtiyaç, sonuçta **edebiyat sosyolojisi** adı verilen yeni ve özgün bir alanın teşekkülünü zorunlu kılmıştır. 1900'lü yılların başlarından itibaren müstakil bir disiplin haline gelmeye başlayan edebiyat sosyolojisinin içeriğini genel olarak edebiyatın sosyoloji araştırmalarına katkısı, sosyolojinin edebiyata kaynaklık etmesi ve edebi eserin toplumsal fonksiyonunun ne olduğu gibi soru ve konular belirlemektedir. Bununla birlikte edebiyat sosyolojisinin asıl savunumu, edebi eserin sosyolojik araştırmalara kaynak teşkil edebilecek ölçüde muteber bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi* adlı çalışmasında romanın kurmaca gerçekliği ile dış dünya gerçekliği arasındaki ilişkiyi ele alırken, sosyoloji alanındaki araştırmalar için edebiyat metinlerinin birer başvuru kaynağı olarak görülebileceğini belirtir. "*Son tahlilde yazar yapıp etmelerde sosyal ortam ve kendi bireysel gözlem alanını/düşsel dünyasını bir arka plan olarak kullanmak yani örnekliğini buradan almak durumundadır. Gerçekliği dönüştürse dahi yazarın eserini oluştururken kullandığı malzeme, sosyokültürel ortamı gözlemesinden ve bizatihi orada tecrübi bir hayat sürmesinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla ortam yazara ve esere yansımakta ve edebiyat bu alanda sosyolojik okumaya imkân tanımaktadır.*"⁴⁸ Esas itibarıyla kurmaca olan edebi metin, "*dış dünya gerçekliğiyle, psikolojik tutum ve toplumsal yaşam gerçekliğiyle tıpatıp örtüşmeyebilir.*" Fakat "*gerçeklik, ister edebi metin tarafından bozulsun, isterse yansıtılsın, onunla birlikte vardır; onun en azından hesaplağığı bir alandır. Bundan dolayıdır ki edebi metnin gerçeklikten tamamen kopması mümkün değildir. Edebiyatı gözleme, araştırma ve bulgulara*

⁴⁵ Kadir Canatan, *Beden Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul 2011.

⁴⁶ Sevinç Güçlü, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul 2011.

⁴⁷ İrfan Erdoğan-Korkmaz Alemdar, *Kültür ve İletişim*, Erk Yayıncılık, Ankara 2010.

⁴⁸ Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, İstanbul 2006, s. 15-16.

*ulaşma yolunda bir izlek olarak kabul eden sosyolojik çözümleme, ele aldığı sorunu daha etraflıca görebilme imkânına kavuşacaktır.*⁴⁹

Alan Swingewood, *Edebiyat Sosyolojisinin Kurulması* başlıklı makalesinde sosyoloji ile roman türü arasındaki ilişkiye dair önemli tespitlerde bulunur. Swingewood'a göre sosyoloji gibi edebiyat da öncelikle insanın toplumsal dünyasıyla, ona uyumuyla ve onu değiştirme arzusuyla ilgilenir. Roman gibi sosyoloji de insanın aile ve diğer kurumlar içindeki rollerini, gruplar ve toplumsal sınıflar arasındaki çatışma ve gerilimleri tasvir eder; ancak roman tıpkı sosyoloji gibi toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıları ele almakla kalmaz, bundan daha fazlasını yerine getirir ve betimleyici, nesnel, bilimsel çözümlerinin ötesine geçer.⁵⁰ Bu durum, roman türünün bütüncül bir bakış açısıyla müşahade ettiği toplumsal gerçekliğin özünü yansıtmaya elverişli bir tür olmasıyla yakından ilgilidir. Bu tür bir yansıtma faaliyeti her ne kadar söz konusu gerçekliği birebir aksettirmese de onun sanatkar tarafından ne şekilde algılandığını ortaya koymasısı itibarıyla bilimsel açıdan incelenmeyi hak ettiğini ispatlamaktadır.

Sonuç

Edebi bir tür olarak romanın, toplumsal gerçekliği belirli yönleriyle yansıtma fonksiyonu sayesinde sosyal bilimlerdeki alanındaki çalışmalara kaynak teşkil etmek üzere araçsallaştırılabileceğini ifade etmek mümkündür. Günümüzde disiplinlerarası yaklaşımın önem kazanmaya başlamasıyla birlikte sosyal bilimcilerin roman türünün bu özelliğini dikkate alma yönündeki eğilimlerinin güçlendiği görülmektedir. Son dönemlerde özellikle sosyoloji ve tarih alanlarında hazırlanan muhtelif çalışmalar, bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. (bkz. Halil İnalçık, *Şair ve Patron*) Birçok sosyolojik realitenin, ilmi çalışmalardan önce roman metinleri aracılığıyla ele alınarak gündeme getirilmiş olması da bu doğrultuda öne sürülebilecek argümanlardan biridir. Bununla birlikte roman metinlerinin toplumsal gerçekliği yansıtma hususundaki güvenilirliklerinin, kaleme alındıkları döneme; yazarlarının estetik yönelimlerine, ideolojik aidiyetlerine ve sanat anlayışlarına göre değişkenlik arz edebileceğini belirtmek gerekir. Bu nedenle kaynak olarak başvurulacak romanların, ele alınan tarihsel kesitin sosyal gerçekliğini yansıtma konusundaki yeterliliği gözden uzak tutulmamalıdır.

Herhangi bir toplumsal hadisenin, sosyolojik açıdan teşhis edilebilir hale gelmesi için belirli bir gelişim evresi geçirerek müstakil bir toplumsal realite niteliği kazanması gerekir. Bir başka ifadeyle sosyal bilimci, ancak yaygın ve gözlemlenebilir realiteler üzerinde çalışma imkanına sahiptir. Romancı ise topluma dair gözlemlerini eşzamanlı olarak aktaran, onda meydana gelen değişme ve gelişmeleri anı anına takip ederek yansıtabilen, sezgi gücü yüksek bir göz-

⁴⁹ Köksal Alver, *age.*, s. 18.

⁵⁰ Alan Swingewood, "Edebiyat Sosyolojisine Yaklaşımlar", *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara 2004, s. 78.

lemcidir. Bu yönüyle mevcut gerçeği teşhis ve tasvir konusunda bilim adamına göre öncelik sahibidir. Roman yazarı, eseri aracılığıyla doğruluğu ya da yanlışlığı sınanabilir önermeler sunmaz; dolayısıyla bilim adamından farklı olarak ele aldığı vakayı izaha kalkışırken temkinli davranma zorunluluğuna tabi değildir. Dolayısıyla romanın, henüz oluşum aşamalarına tanıklık ettiği sosyolojik realiteleri yansıtmada konusunda üstlendiği öncü ve yol gösterici rolün, bilimsel çalışmalar tarafından da göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Bu tespitlere dayalı olarak romanın, kendine özgü kurmaca gerçeğliği içinde değerlendirilmek suretiyle bilimsel araştırma/inceleme süreçlerinin tümüyle dışında bırakılmasının sosyal bilimler açısından da önemli bir eksiklik yaratacağı kanaatindeyiz. Öyle ki esas amacı dış dünya gerçeğliğini sadakatle yansıtmak olan realist ve natüralist romanlardan, ilk bakışta toplumsal gerçeğlikle hiçbir ilgisi bulunmadığı intibai uyandıran postmodernist romanlara kadar hemen her metin, kaleme alındığı çağın koşullarına dair birtakım ipuçları sunar. Söz konusu ipuçları üzerinden, çoğunlukla daha sonraki dönemlerde ilmi araştırmalar tarafından doğruluğu somut olarak kanıtlanan gerçeğlere ulaşabilmek de mümkündür. Bu münasebetle romanın kurmaca gerçeğliğinin büsbütün düşsel/ütöpik bir temele dayanmadığı; dış dünyadan ödünlediği unsurlar etrafında kendi dünyasını kurguladığı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla toplumsal gelişmeleri tahlil etme amacını merkeze alan sosyal bilimler alanındaki çalışmaların, bu gelişmelerin estetik düzlemdeki yansımalarını konu alan fiktif metinleri de göz ardı etmemesi gerekmektedir. Günümüzde sosyal araştırmaların yöntem ve kuralları üzerinde teorik çalışmalar hazırlayan sosyal bilimciler de bu gerekliliğe dikkat çekmekte; özellikle roman ve hikaye gibi türlere güvenilir birer kaynak/belge olarak başvurulabileceğini belirtmektedirler. Avusturyalı sosyal bilimci Keith F. Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş* adlı eserinde hikayenin, “yaşam hallerinin kendine has, zengin ve ince anlamını verebileceğinden ve tam da gündelik etkileşimin yaygın kullanılan bir aracı olduğundan, veri toplamanın uygun yollarından biri”⁵¹ olduğunu ifade eder. Yazara göre “genel anlamda öyküler, metin olarak sosyal gerçeğliğin temsil edilişinin bir parçasını oluşturur.”⁵² Dolayısıyla sosyal araştırmalar, sosyal gerçeğliği bütünsel olarak algılayabilmek için kurgusal eserleri veri olarak kullanabilirler. “Aynı zamanda öyküler/romanlar, bazen sosyal bilimciler tarafından güvenilir ve geçerli bir biçimde yeniden üretilebilecek, sağduyusal olarak tanımlanmış bir sosyal gerçeğliği narince yakalamanın aracı”⁵³ olarak da görülürler. Bu yaklaşımların tümü, romanın bilimsel işlevinin arz ettiği önemin, ilmi çevreler tarafından da kesin bir şekilde kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

⁵¹ Keith F. Punch, “*Sosyal Araştırmalara Giriş*”, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s. 211.

⁵² Keith F. Punch, *age.*, s. 212.

⁵³ Manning, P. K.-Cullum, Swan, B., “Narrative, Content and Semiotic Analysis”, *Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks, CA: Sage, s. 465.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, “*Modern Türkiye’nin Oluşumu*”, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- AKTAŞ, Şerif, “*Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*”, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- ALVER, Köksal, “*Edebiyat Sosyolojisi*”, Hece Yayınları, İstanbul 2006.
- “Art and Aesthetics”, *Documents of Modern Literary Realism* içinde, Der.: G. J. Becker, Princeton University Press.
- BARIŞ, İzzettin, “21. Yüzyılda Tüberküloz”, *Çağlar Boyu Tüberküloz Sempozyumu*, Derleyen: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Samsun 2003.
- BELGE, Murat, “*Sanat ve Edebiyat Yazıları*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- BELGE, Murat, “*Edebiyat Üstüne Yazılar*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- CANATAN, Kadir, “*Beden Sosyolojisi*”, Açılım Kitap, İstanbul 2011.
- ÇELİK, Dilek Yalçın “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanı Bağlamında Kemalist İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Bir Başkent İnşası”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Ankara 2014.
- ÇETİŞLİ, İsmail, “*Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*”, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- DERVİŞOĞLU, Efnan, “Türk Romanında Kent Algısı”, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, Derleyen: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.
- EMİL, Birol, “*Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- ECEVİT, Yıldız, “*Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- ERDOĞAN, İrfan-Korkmaz, Alemdar, “*Kültür ve İletişim*”, Erk Yayıncılık, Ankara 2010.
- ERMAN, Tahire, “Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği: ‘Niçin Köylüyüz Hala?’”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, Ankara 1996.
- GÖKBERK, Macit, “*Felsefe Tarihi*”, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.
- GÜÇLÜ, Sevinç, “*Kurumlara Sosyolojik Bakış*”, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul 2011.
- KARAMAN, Kasım, “Türkiye’de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Araştırma Merkezi Yayını, Sayı: 4, Elazığ 2003.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, “*Ankara*”, Remzi Yayınları, İstanbul 1972, s. 69.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, “*Kıralık Konak*”, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, “*Yaban*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- KELEŞ, Ruşen, “*100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*”, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1983.
- KEMAL, Orhan, “*Gurbet Kuşları*”, Everest Yayınları, İstanbul 2007.
- LUCAKS, György, “*Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*”, Payel Yayınevi, İstanbul 1977.
- MERİÇ, Cemil, “*Kırk Ambar*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- MORAN, Berna, “*Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*”, İletişim Yayınları, İstanbul 2008
- MORAN, Berna, “*Soruşturma: Romanda Tip Olgusu ve Tipin İşlevi*”, Yazko Edebiyat, Sayı: 24, Ekim 1982.
- PUNCH, Keith F., “*Sosyal Araştırmalara Giriş*”, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005.
- SAFA, Peyami, “*Fatih-Harbiye*”, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

STEVIĆK, Philip, “*Roman Teorisi*”, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, “*19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

TEKİN, Mehmet, “*Roman Sanatı*”, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 9.

WELLEK, Rene-A. Warren, “*Edebiyat Biliminin Temelleri*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Çeviren: Ahmet Edip Uysal, Ankara 1983.

YAVUZ, Hilmi, “*Roman Kavramı ve Türk Romanı*”, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.